

Vlinders en libellen in het soortenbeleid

Het Nederlandse natuurbeleid kent twee pijlers: het gebiedenbeleid en het soortenbeleid. Het gebiedenbeleid richt zich op het aankopen, inrichten en beheren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). In 2018 moet de EHS zijn afgerond en voor bedreigde flora en fauna een 'duurzame' toekomst garanderen. Zo'n 40% van alle bedreigde soorten komt echter buiten de EHS voor. Bovendien is 2018 nog een heel eind weg. Helaas betekent inrichting van nieuwe gebieden voor natuur niet dat soorten direct ook al nieuw leefgebied erbij krijgen. Het kan jaren, vaak zelfs tientallen jaren, duren voordat de gewenste toestand is ontstaan. En in de tussenliggende jaren kan de situatie voor soorten sterk verslechteren. Om in 2018 ook nog te kunnen genieten van nu bedreigde flora en fauna moeten snel maatregelen worden genomen.

Uitvoering soortenbeleid Het idee voor soortenbeleid kwam voor het eerst naar voren in het Natuurbeleidsplan uit 1990, hetzelfde plan waarin de EHS werd gelanceerd. Toch duurde het nog tien jaar voordat het soortenbeleid echt handen en voeten kreeg. In het Meerjarenprogramma Uitvoering Soortenbeleid 2000-2004 (Anonymus, 2000) werden de ambities, de plannen en de organisatie van het soortenbeleid vastgelegd door de soortenbeschermende organisaties, verenigd in het Platform Soortenbeschermen-

Tekst: Theo Verstrael

de Organisaties (PSO), het Ministerie van LNV en de provincies. En het plan was ambitieus: het omvatte maar liefst 150 te beschermen soorten planten en dieren, waaronder twintig soorten dagvlinders en elf soorten libellen. Er moesten voor alle soortgroepen samen 23 nieuwe soortbeschermingsplannen worden opgesteld, vijf reeds uitgevoerde plannen moesten worden geëvalueerd en met acht plannen moest worden doorgegaan met de uitvoering. En dat alles in een tijdsbestek van vier jaar. Het soortenbeleid werd zo in één klap stevig op de kaart gezet. Sindsdien is er door bovengenoemde partijen hard gewerkt aan de uitvoering van de plannen, met het rijk en de provincies als financiers.

Grote vuurvlinder De Vlinderstichting is vanaf het begin nauw betrokken geweest bij het soortenbeleid. Het 'Beschermingsplan grote vuurvlinder' (Van Swaay, 2000) was het eerste plan voor een dagvlindersoort. Hierin werden vanuit de ecologische soortbeschrijving de problemen geïnventariseerd die een duurzame overleving in Nederland parten speelden. Daaruit werden maatregelen voorgesteld die de overleving van de nog resterende populaties in Friesland en Overijssel moesten bewerkstelligen. Gekoppeld daaraan en voortbordurend op de ervaringen met het 'Overlevingsplan grote vuurvlinder' (Rossenaar, 1998) werd een actieplan voorgesteld met per provincie punten voor inventarisatie, monitoring, onderzoek en publieksvoorlichting. Belangrijk was dat voor deze actiepunten ook budgetten werden voorgesteld waardoor het van meet af aan duidelijk werd wat door wie moest worden gedaan.

Heeft het plan eigenlijk geholpen? Zonder voorbehoud kan het antwoord "Ja" zijn. Alle betrokkenen bij de populaties van de grote vuurvlinder zijn heel bewust bezig om inrichting en beheer van de Wieden, de Weerribben en de Rottige

Butterflies and dragonflies in Dutch nature policy

Dutch nature policy is primarily based on the purchase, development and management of nature areas within the National Ecological Network. Secondly, the conservation of species and their habitats receives attention. Dutch Butterfly Conservation was closely involved in setting up the Multiyear Plan for the Implementation of the Species Specific Policy, that plans to protect, amongst others, twenty butterfly and eleven dragonfly species. The protection plans for the butterflies Large Copper (*Lycaena dispar*), Glanville Fritillary (*Melitaea cinxia*), Alcon Blue (*Maculinea alcon*) and three rare moorland species, and for the dragonflies *Aeshna viridis* and Northern Emerald (*Somatochlora arctica*) have already been published, and are being implemented. The aims are to improve habitat conditions for existing populations and to create appropriate conditions at new sites in order to enable species to colonise them. Species specific nature policy has already had some success, but is also put at risk both through lack of funds and lack of integration into other fields of policy. Future protection programmes will be focused more on habitats than on individual species, so that measures that are taken have a favourable effect on as many endangered species as possible.

Meenthe mede af te stemmen op deze vlinder. Met behulp van toegewijde vrijwilligers is er jaarlijks een goed beeld van de aantallen en van de reproductie. Via tentoonstellingen en berichten in de media heeft het grote publiek kennis gemaakt met de soort en de maatregelen die nodig zijn om ook de komende decennia van de grote vuurvlinder te kunnen genieten. En de discussie over de realisatie van nieuwe verlandingsstadia, cruciaal voor een duurzaam voortbestaan op de langere termijn (Soomers, 2004), is volop gaande. Door het beschermingsplan zijn veel partijen bij de soort betrokken geraakt en voelen zich verantwoordelijk. Daarin zit 'm misschien nog wel de grootste winst: samenwerking op basis van het gemeenschappelijke doel om de grote vuurvlinder voor Nederland te behouden.

Veeenvlinders Het tweede beschermingsplan over vlinders zette de drie hoogveensoorten in de etalage. Omdat ze in hetzelfde type biotoop voorkomen, werden de ecologie en de bedreigingen van veenbesparelmoervlinder en veenbesblauwtje en het veenhooibeestje samengenomen in het 'Beschermingsplan veeenvlinders' (Van Swaay & Wallis de Vries, 2001). Ten tijde van het schrijven van het plan was de situatie voor deze drie soorten al zeer zorgelijk en was het dus zaak snel te handelen. De voorgestelde maatregelen hadden echter betrekking op complexe en dus langdurige grootschalige beheeringrepen voor een gunstige hydrologische situatie in de leefgebieden. Enerzijds betekende dat het tegengaan van verdroging, anderzijds juist tegengaan van te snelle vernatting in het kader van hoogveenherstel. Daarnaast speelden ook vermessing en sterke versnippering van de nog resterende populaties een rol. Een belangrijk onderdeel van het actieplan was het bezoeken van voormalige leefgebieden van deze soorten in Gelderland, Noord-Brabant en Limburg om te beoordelen of die gebieden nog geschikt (te maken) zijn. Ook dit plan bevat een actieplan met een inschatting van de benodigde financiën. Hoewel het beschermingsplan in 2005 nog doorloopt, kan al wel voorzichtig de balans worden opgemaakt. De aantallen van het veenhooibeestje in Friesland lijken zich redelijk te hebben hersteld, mede dankzij de geleidelijke manier waarop in het Fochteloërveen het waterpeil is opgezet om herstel van het hoogveen te bevorderen. Het gebied heeft goede potentie om het veenhooibeestje duurzaam te laten overleven. De (her)ontdekking in 2002 van een behoorlijk grote populatie veenhooibeestjes in het Hingsteveld (Dr) voedt het optimisme dat deze soort voor Nederland behouden blijft. In dit gebied is het beheer inmiddels afgestemd op de eisen die het veenhooibeestje aan zijn omgeving stelt. Het doel is het versterken van de toch nog steeds zeer smalle basis van twee populaties van enige omvang. Met de twee veenbessoorten gaat het helaas onverminderd slecht (Van Swaay et al., 2004). De aantallen van zowel

veenbesparelmoervlinder als veenbesblauwtje nemen, in weerwil van de goede intenties van het beschermingsplan, nog altijd af en vliegplaatsen worden nog steeds verlaten. Het aantal leefgebieden van het veenbesblauwtje is inmiddels niet meer dan zes, van de veenbesparelmoervlinder slechts 10. Ooit bezette leefgebieden zijn veel minder of zelfs ongeschikt geworden, of kunnen niet worden bereikt vanuit de huidige populaties. Het lijkt slechts een kwestie van wachten tot deze soorten definitief uit Nederland zijn verdwenen.

Zover wil De Vlinderstichting het niet laten komen. In het kader van het beschermingsplan zijn in nauwe samenwerking met Staatsbosbeheer Drenthe plannen gemaakt voor herstelmaatregelen in enkele heidegebieden, gericht op het snel creëren van nieuwe leefgebieden voor beide soorten. Het is onder andere de bedoeling om verder te werken aan het hydrologisch herstel en om veenputjes te graven waarin een snelle successie van de vegetatie kan plaatsvinden, waaronder terugkeer van veenbes. Dit plan komt duidelijk voort uit de gezamenlijk gevoelde verantwoordelijkheid om het tij te keren nu het nog kan. Of het op tijd is, zal de toekomst leren.

Veldparelmoervlinder Ten tijde van het uitkomen van het 'Beschermingsplan veldparelmoervlinder' (Wallis de Vries, 2001) was de laatste populatie van deze soort langs het Julianakanaal in Limburg reeds verdwenen. Net over de grens in Belgisch Limburg vloog hij echter nog in redelijke aantallen. De hoofddoelstelling van het beschermingsplan was dan ook het realiseren van een snelle herkolonisatie van Limburg. Daartoe was een grondige kennis over de biotoepen vereist. Vergelijkend onderzoek in de voormalige Nederlandse en de Belgische vlieggebieden heeft de kennis over deze soort belangrijk vergroot. Op basis daarvan zijn inrichtings- en beheermaatregelen voorgesteld, niet alleen langs het Julianakanaal maar ook in de omgeving van de Sint Pietersberg. Dit gebied is namelijk voor de soort gemakkelijker te bereiken vanuit de gebieden waar nog populaties voorkomen. Vanuit de Sint Pietersberg kan worden geprobeerd om de soort naar andere leefgebieden te leiden. Omdat de waardplant voor de veldparelmoervlinder, de smalle weegbree, een veelvoorkomende soort is liggen er goede potenties. Van cruciaal belang is daarbij echter een schrale en structuurrijke omgeving (Wallis de Vries, 2002).

Een enorme opsteker was de vondst van een nest rupsen van de veldparelmoervlinder net ten zuiden van de Pietersberg, hét bewijs dat de soort zich weer voortplant in Nederland. Het is uiteraard te vroeg om te spreken van een populatie maar bemoedigend is het zeker! Deze waarneming inspireerde de provincie en De Vlinderstichting om in 2005 extra en grensoverschrijdend aandacht aan deze soort te

Jaap Bouwman

Evert Ruiter

De Brunssummerheide is een van de vier bekende leefgebieden van de hoogveenglanslibel (inzet).

gaan besteden.

Was het beschermingsplan nodig om deze situatie te bereiken? Zeker! Door de bundeling van de beschikbare kennis over de veldparelmoervlinder gekoppeld aan een actieplan kreeg de soort een hoge prioriteit en is het perspectief geboden om snel resultaten te kunnen boeken. Met name binnen de provincie is een dergelijk perspectief goed te communiceren.

Gentiaanblauwtje In het 'Beschermingsplan gentiaanblauwtje' (Wallis de Vries, 2003) is sterk de nadruk gelegd op het behoud van de nog resterende populaties van deze soort. Naast andere herstelmaatregelen is een belangrijke rol weggelegd voor het uitvoeren van kleinschalige plagwerkzaamheden. In Overijssel is mede op voorstel van De Vlinderstichting het initiatief genomen om dit arbeidsintensieve en normaal gesproken dus dure werk te laten uitvoeren door enthousiaste vrijwilligers onder de noemer Blauwe Brigades (Zekhuis & Ketelaar, 2004). Het succes van deze aanpak straalt uit naar de andere provincies die nog populaties kennen van het gentiaanblauwtje. In Drenthe en Friesland zijn vrijwilligers onder de vlag van Landschapsbeheer aan de slag gegaan, in Noord-Brabant en Gelderland wordt de oprichting van Blauwe Brigades voorbereid. En dat is hoognodig want de aantallen van deze soort nemen helaas nog altijd af. Het beschermingsplan geeft een grote impuls aan het kleinschalig uitvoeren van plagwerkzaamheden en is daarmee heel belangrijk voor de bescherming van deze soort.

Groene glazenmaker De groene glazenmaker had de primeur met het eerste beschermingsplan voor libellen (De Jong & Verbeek, 2001). Deze zeldzame soort van laagveenmoerassen is een goed voorbeeld van de manier waarop

Habitatrichtlijn is er veel aandacht gekomen voor de groene glazenmaker. De enthousiaste coördinatie van de uitvoering van het beschermingsplan door de provincie Utrecht, die voor de uitvoering van maatregelen en onderzoek nauw samenwerkt met De Vlinderstichting, heeft aan de sterk gegroeide aandacht voor deze soort zeker bijgedragen. Het is niet overdreven te stellen dat de bescherming van de groene glazenmaker zonder soortbeschermingsplan vele jaren achter had gelopen.

Hoogveenglanslibel Hoewel het beschermingsplan Hoogveenglanslibel (Ketelaar & Groenendijk, in voorb.) nog niet is gepubliceerd, is in 2004 al begonnen met het verzamelen van basiskennis over deze moeilijk waar te nemen soort van hoogveenrestanten. De Vlinderstichting heeft inventarisaties uitgevoerd in de vier bekende leefgebieden. Tevens is daar onderzocht waar de soort zich precies voortplant. De kennis over de eisen die deze soort stelt aan zijn leefgebied is daardoor belangrijk vergroot waarmee een basis is gelegd voor advisering van de terreinbeheerders. In 2005 zullen potentiële leefgebieden worden bezocht en zullen beheeradviezen worden gegeven aan de beheerders van de gebieden waar de populaties vliegen. De eerste stappen op weg naar bescherming van deze soort zijn daarmee gezet.

Toekomst Het geheel overziend is de conclusie gerechtvaardigd dat het soortenbeleid een grote impuls heeft gegeven aan de bescherming van diverse bedreigde en zeldzame soorten vlinders en libellen in Nederland. De belangrijkste winstpunten zitten in de goede samenwerking tussen overheden, terreinbeheerders en soortbeschermers als De Vlinderstichting. De gestelde doelen worden gezien als een gezamenlijke verantwoordelijkheid waarin ieder een specifieke rol heeft.

De uitvoering van het soortenbeleid heeft zich nog niet vertaald in duurzame populaties van de bedreigde soorten. Binnen een periode van 'slechts' vier jaar is dat ook niet te verwachten. Toch had er meer kunnen en moeten gebeuren, zowel voor vlinders en libellen als voor de andere soorten. Dat dit niet heeft plaatsgevonden, kan worden toegeschreven aan twee belangrijke knelpunten in het soortenbeleid: gebrek aan geld en gebrek aan integratie.

Een snelle blik langs de ambities van het meerjarenprogramma leert dat slechts een deel is gerealiseerd. Zo is aan het beschermingsplan bruin dikkopje nog niet eens begonnen terwijl ook het beschermingsplan beeksystemen, belangrijk voor soorten als bronlibel en bosbeekjuffer, nog slechts in de kinderschoenen staat. Het jaarlijks beschikbare rijksbudget van € 1,8 miljoen is verre van toereikend gebleken om de ambities waar te maken. Om te komen tot een duurzaam herstel van de populaties van de bedreigde soorten moet zelfs worden gedacht aan € 20 tot 25 miljoen per jaar (Raad voor het Landelijk Gebied, 2002). Dit bedrag hoeft niet alleen van de overheid te komen; ook andere maatschappelijke partners zouden hun verantwoordelijkheid moeten nemen. En daar schuilt juist het tweede knelpunt: het soortenbeleid is de afgelopen vier jaar te veel een zaak gebleven van overheden en natuurbeschermers. Daardoor is het soortenbeleid niet geïntegreerd geraakt in ander beleid, zoals voor water, landbouw en ruimte.

Moeten we eigenlijk verder met het soortenbeleid? Die vraag heeft het rijk aanvankelijk wat open gelaten, in afwachting van een perspectief op oplossingen voor de geconstateerde knelpunten. Inmiddels lijkt het ministerie overtuigd dat het soortenbeleid volop aandacht én middelen verdient. Maar het moet wel anders gaan. Geheel in lijn met de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' wil het ministerie alle betrokken partijen in de samenleving hun verantwoordelijkheid laten oppakken in de vorm van betrokkenheid en aandacht voor soorten én hun bescherming. Per biotoop zal geïnventariseerd worden welke soorten via gerichte maatregelen beschermd moeten gaan worden, hoe dat het beste georganiseerd kan worden en wie daarvoor aan de lat staat. Soortbeschermingsplannen voor één soort zullen eerder uitzondering dan regel worden. De uitdaging ligt erin om zoveel mogelijk maatregelen per biotoop op gebiedsniveau uit te voeren die voor zoveel mogelijk bedreigde soorten gunstige effecten hebben. Voor specifieke maatregelen, gericht op één of enkele soorten, blijft natuurlijk plaats maar alleen als te verwachten is dat de biotoop- en gebiedsgerichte aanpak geen soelaas biedt. Tevens zal meer dan tot nu toe aandacht worden gegeven aan de natuurlijke dynamiek van populaties: niet alle populaties hoeven te blijven bestaan als de soort zelf maar duurzaam voor ons land behouden blijft.

Een medewerker van De Vlinderstichting in actie voor de groene glazenmaker.

De Vlinderstichting is via het PSO nauw betrokken bij het vormgeven van het vernieuwde soortenbeleid. Dat moet ook, want van soorten als zilveren maan, kleine heivlinder, duinparelmoervlinder, donkere waterjuffer, speerwaterjuffer en venwitsnuitlibel zijn de nog resterende populaties griezelig klein geworden. Hopelijk is over een jaar of vier te melden dat het perspectief op behoud van deze en andere bedreigde soorten vlinders en libellen in Nederland sterk is verbeterd.

Met dank aan Henk de Vries, Michiel Wallis de Vries en Dick Groenendijk voor kritisch commentaar en aanvullingen.

Literatuur

- Anom. (2001). Meerjarenprogramma Uitvoering Soortenbeleid 2000-2004. Ministerie van LNV, Den Haag, Interprovinciaal Overleg, Den Haag & Platform Soortenbeschermende Organisaties, Wageningen.
- De Jong, Th. & P. Verbeek (2001). Beschermingsplan groene glazenmaker 2002-2006. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 2001/015, Ministerie van LNV, Den Haag.
- Ketelaar, R.M. & D. Groenendijk (in voorbereiding). Beschermingsplan hoogveenglanslibel 2004-2008. Rapport Expertisecentrum LNV, Ede.
- Raad voor het Landelijk Gebied (2002). Voorkomen is beter... Advies over soortenbescherming en economische ontwikkeling. Publicatie RLG 02/5, Amersfoort.
- Rossenaar, A.J. (1998). Overlevingsplan grote vuurvlinder. De Vlinderstichting rapportnr. VS98.41, Wageningen.
- Soomers, H. (2004). Een model voor de grote vuurvlinder. *Vlinders* 19(4): 4-7.
- Van Swaay, C.A.M. (2000). Beschermingsplan grote vuurvlinder 2000-2004. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 39, Ministerie van LNV, Den Haag.
- Van Swaay, C.A.M. & M.F. Wallis de Vries (2001). Beschermingsplan veenvlinders 2001-2005. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 52, Ministerie van LNV, Den Haag.
- Van Swaay, C.A.M., K. Veling & M.F. Wallis de Vries (2004). Hoe lang hebben we nog veenbesvlinders? *Vlinders* 19(3): 20-21.
- Wallis de Vries, M.F. (2001). Beschermingsplan veldparelmoervlinder 2001-2005. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 2001/013, Ministerie van LNV, Den Haag.
- Wallis de Vries, M.F. (2002). Bescherming van de veldparelmoervlinder langs de Grote Nete. *Vlinders* 17(2): 14-16.
- Wallis de Vries, M.F. (2003). Beschermingsplan gentiaanblauwtje 2003-2007. Rapport Expertisecentrum LNV nr. 230, Ede.
- Zekhuis, M. & R. Ketelaar (2004). Drie jaar Blauwe Brigade in Overijssel: kleinschalige aanpak werpt de eerste vruchten af. *Vakblad Natuur, Bos Landschap* 1(8): 2-5.